

UOT 008

Adil Fazil oğlu Sadıxov
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
Aparıcı elmi işçi
E-mail: ilgarsv@mail.ru

DAVAMLI İNKİŞAF VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN ƏLAQƏSİ

Xülasə: Davamlı inkişaf şəraitində müxtəlif mədəniyyətlərin əlaqəsi insandan, onun hüquqlarından kənarda izah edilə bilməz. Dünyada baş verən köklü dəyişikliklər milli mədəniyyətlər qarşısında bir sıra həll olunmalı vacib məsələlər qoyur. Müxtəlif mədəniyyətlərin əlaqəsi və ünsiyyəti psixoloji amillərin və ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına, həmin problemlərin daha dərindən öyrənilməsinə ehtiyac yaradır.

Açar sözlər: mədəniyyət, əlaqə, tolerantlıq, multikulturalizm, insan, cəmiyyət, inkişaf.

Müasir dünyada gedən qloballaşma keyfiyyətlər və perspektivlərlə yanaşı, bir sıra problemlərin də ortaya qoyulması ilə şərtlənir. Qlobal problemlərin aradan qaldırılması üçün bəşəriyyətlə əməkdaşlıq və inkişaf strategiyası lazımdır.

Davamlı inkişaf hər bir fərdin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmalı, ümumi iqtisadi inkişafı təmin etməli, sosial müdafiə və ətraf mühitin qorunmasını təmin etməli, insanların hüquq və azadlıqlarına, mədəniyyətlərarası münasibətlərin tərəqqisinə kömək etməlidir.

Davamlı inkişafın təmin edilməsi, ilk növbədə, insan potensialının formalaşmasına və onun daima davam etməsinə əsaslanmalıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “insan amili bizim bütün təşəbbüslərimizin və qəbul etdiyimiz qərarların əsasında durur” sözləri olduqca vacib və əhəmiyyətlidir. Bu mənada, mədəniyyətlərarası münasibətdə insan hüquqlarının qorunması ilə yanaşı, mədəni hüquqlarının təmin olunması böyük əhəmiyyətə malikdir. Mədəniyyət siyasətinin qarşısında mədəni müxtəlifliyin dəstəklənməsi, mədəni irs nümunələrinin və milli identikliyin qorunması, yaradıcılıq fəaliyyəti üçün lazımı şəraitin yaradılması mədəniyyətlərarası dialoq və tolerantlıq mühitinin yaradılması, milli mədəniyyətin tədqiqinə və yayılmasına xidmət edən tədbirlərin təşkil edilməsi məqsədlərini qoyur.

Azərbaycan Respublikasının suverenliyi haqqında Konstitusiyaya aktı Azərbaycan Respublikasının bütün vətəndaşlarının Qanun qarşısında bərabər olduğunu təsdiq edir. Qeyd olunan prinsip Azərbaycan dövlətçiliyinin əsaslarından biridir. Respublikamızda mövcud qanunvericilik aşağıdakı əsas fəaliyyət istiqamətlərini və vəzifələrini müəyyən edir: Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan milli azlıq, azsaylı xalq və etnik qrupların nümayəndələrinin Azərbay-

can Respublikasının Konstitusiyasında müəyyən edilən siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması, onların həyata keçirilməsinə yaxından köməklik göstərilməsi; təhsil almaq məsələlərində heç bir ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan bərabər hüquqlara malik olması; mədəni, dil və dini özəməxsusluğunun qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi; ibadət yerlərinin qorunub saxlanması və onlardan istifadə olunması; milli sənətkarlığın, peşəkarlıq və özfəaliyyət yaradıcılığı və xalq sənətlərinin sərbəst inkişaf etdirilməsi; bütün millətlərin tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və s.

Davamlı inkişaf kontekstində YUNESKO-nun 1999-cu ildə qəbul etdiyi mədəniyyət sahəsində beynəlxalq mübadilə prinsiplərinə görə dini, etnik, linqvistik qruplar bərabər hüquqlu mədəniyyətlərəarası dialoqa hörmətlə yanaşmalı, miqrasiya və urbanizasiya proseslərində etnik qrupların mədəni irsinin qorunmasını nəzərə almalıdırlar. Müxtəlif məsələlərin həllində dünya dövlətləri qarşılıqlı mədəni transformasiyanı təmin etməlidirlər.

Bu gün Qərbdən fərqli olaraq müasir Azərbaycan multikultural bir cəmiyyətə çevrilmişdir. Sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə regionda liderə çevrilmiş Azərbaycanda stabil mənəvi durum mövcuddur. Təbii ki, mədəni və demokratik dünyanın bir tərkib hissəsi halına gəlmiş Azərbaycan cəmiyyəti də onu əhatə edən dünyadan təcrid oluna bilməz. Çünki qapalı ölkələrin acı təcrübələri bunu deməyə əsas verir ki, yalnız özü haqqında düşünən, dünya ilə əlaqələrini kəsən cəmiyyətlər dünya birliyi ilə heç bir razılaşmaya gedə bilməz. Bu mənada Azərbaycan Respublikasının dövlət mədəniyyət siyasətinin strateji istiqamətlərindən biri də Qərb və Şərqi aparıcı ölkələri ilə münasibətlərin tənzimlənməsi, həmçinin bu ölkələrlə əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan qarşılıqlı əlaqələrin qurulmasıdır.

Mədəni inteqrasiya mühitində xüsusi aktualıq kəsb edən mədəniyyətlərəarası əlaqələr və mədəni müxtəliflik sahəsində də Azərbaycan dövləti dünyaya bir sıra mesajları ilə yadda qalan tədbirlərə ev sahibliyi etmişdir. Bu gün demək olar ki, bütün dünya həm sosial-iqtisadi, həm də mədəni-mənəvi problemlərlə üzləşir. Mədəni dünya belə bir tendensiya ilə razılaşır ki, həmin proseslər üçün səciyyəvi olan mədəniyyətlərəarası əlaqələr konfliktlərin aradan qaldırılması və onların həlli yollarının tapılmasına yeni töhfələr verə bilər.

Dövlət mədəniyyət siyasətinin əsas istiqamətləri çərçivəsində Azərbaycanın müvafiq qurumları Avropa Birliyi, TÜRKSOY, MDB və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

Ümumiyyətlə, multikultural cəmiyyətlərdə mədəniyyətlərəarası əlaqələr hər bir fərdə azad mədəni seçki hüququ verir. Mədəni müxtəliflik heç də etnik məxfiliklik demək deyildir, o həm də yaşayış tərzinin müxtəlifliyidir. Mədəniyyətlərəarası anlaşılıqlı əlaqələr cəmiyyətin interaktiv inkişafı üçün zəmin yaradaraq rasizmə qarşı çıxır.

Multikultural cəmiyyətin formalaşmasında müstəqillik, demokratiya mühüm şərtidir. Multikulturalizm nədir? Multikulturalizm demokratik dövlət strategiyasıdır və mədəniyyətlərin qarşılıqlı inteqrasiyasıdır. Multikulturalizm həm də dövlət siyasətidir. Multikulturalizm "...ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların, dövlətlərin milli mədəniyyətlərinin inteqrasiyasına yönəldilmişdir. Davamlı inkişaf şəraitində multikulturalizmin prinsipi müxtəlif mədəniyyətlərin bir arada yaşaması, var ola bilməsi və birgə yaşama qaydasıdır. Azərbaycan Respublikası multikulturalizm ideyalarına sadıq, tolerant dövlət kimi tanınmaqdadır. Azərbaycan tarixən müxtəlif xalqların bir ailə kimi yaşadığı, heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən, dini baxışlara dözümlü münasibət göstərən bir ölkədir. Multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətidir və xalqımızın tolerantlığının nümunəsidir.

Zaman və məkan daxilində mədəniyyətlərarası əlaqələrin yenidən nəzərdən keçirilməsi, bütün incə məqamların da dialoq üçün açıq ola biləcəyini, interaktiv yanaşmada nələrin nəzərə alınacağı da vacib sayılır. Ona görə də multikultural dəyərlərin inteqrasiyası informasiya əsrinin tələbləri səviyyəsində aparılarsa, uyğunlaşma mexanizmi daha möhkəm qurula bilər. Davamlı inkişaf, qloballaşma və müasir sivilizasiyanın çağırışları dünyada baş verən dəyişikliklərə adekvat cavab tələb edir ki, bu da daimi elmi təhlillər zərurliyini gündəmə gətirir. Mədəniyyətlərin əlaqəsi, multikulturalizm assimilyasiya bir mədəniyyəti digər mədəniyyətin kölgəsi altında itmək demək deyildir, əksinə müxtəlif mədəniyyətlərə və etnoslara mənsub insanların milli mədəniyyət ətrafında toplanması deməkdir. Davamlı inkişaf kontekstində mədəniyyətlərarası əlaqəyə, münasibətlərin dialoji aspektində inkişafına hazırda böyük önəm verilməsi və bu prosesin yüksək beynəlxalq səviyyədə təşkilatlanması istiqamətində ciddi fəaliyyət göstərilməsi təsdiq edir ki, dünya birliyinin qlobal sivilizasiya məkanında qararlaşmasının optimal variantları həqiqətə çevirməkdədir. Çox mürəkkəb və dəyişkən dünyanın qarşılıqlı əlaqə və təsirlənmələrlə təşəkkülü və harmonikləşməsi zərurətindən doğan qlobal sivilizasiya özünün lokal (regional) sivilizasiya və mədəniyyət komponentləri arasında dialoji münasibətlərin hazırkı ilkin fazasında həmin münasibətləri yeni təməl prinsiplərini yaratmaqdadır.

Müxtəlif mədəniyyətlərin əlaqələrinin multikulturalizm modellərinin mürəkkəbləşməsi müasir dövr üçün səciyyəvidir. Hazırda bu modellərin mürəkkəbləşməsi mədəni dəyərlərin inteqrasiyası və onlara hər bir ölkənin uyğunluq dərəcəsi və adaptasiya olunması zərurəti vacib sayılır, belə olan halda hər bir konseptual xarakterli yanaşmaların araşdırılması tələb olunur.

Qeyd etməliyik ki, davamlı inkişaf zamanı dövrümüzün çağırışları və beynəlxalq münasibətlərdə baş verən köklü dəyişikliklər milli mədəniyyətlər qarşısında bir sıra yeni həlli vacib məsələlər qoyur. Qloballaşma prosesləri təkcə mə-

dəniyyətlərin qarşılıqlı uzlaşması və qarşılıqlı zənginləşməsi ilə müşayiət olunmur, xalqların və ölkələrin mədəni özünəməxsusluğuna ciddi təhlükələr yaradır. Milli mədəniyyətlərin, milli-mənəvi dəyərlərin gələcək taleyi indi bütün bəşəriyyəti düşündürən problemlərdən birinə çevrilmişdir. Belə şəraitdə beynəlxalq səviyyədə mədəni münasibətlərin qurulması qlobal gündəliyin əsas məsələsini təşkil edir.

Hal-hazırda insanların həyat fəaliyyətinin müxtəlif cəhətləri qloballaşır. İqtisadi, siyasi, sosial-mədəni və bir sıra başqa cəhətlərdən diferensiasiya edilmiş dünyadan vahid qlobal dünyaya doğru qarşılıqlı irəliləmə hərəkatı baş verir. Bu halda cəmiyyətdə cərəyan edən dəyişikliklər o qədər ciddidir ki, onlar bu keçidə, yəni bəşəriyyətin tarixdən əvvəlki dövründən onun həqiqi tarixinə doğru hərəkat etməsinə əsas verir. Digər tərəfdən, dünya əlaqələrinin yaxınlaşması bizim iradəmizdən asılı olmayaraq inkişaf edən bir prosesdir. Buna qarşı etiraz etmək demək olar ki, mümkün deyildir. Lakin vahid iqtisadiyyatın və mədəniyyətin formalaşması prosesi öz-özlüyündə bir çox xalqlarda mədəni özünəməxsusluğun qismən və ya tam itirilməsinə real təhlükələr yaradır.

Davamlı inkişaf kontekstində qloballaşma mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsinə öz təsirini göstərərək qarşılıqlı fəaliyyət müxtəlifliyi yaradır. Müxtəlif mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqənin əsas forması kimi mədəni müdaxilə çıxış edir ki, onun əsas göstəricisi bir mədəni dəyərlər sisteminə digər mədəni dəyərlərin nüfuz etməsidir. Əslində, milli mədəniyyətin dünya mədəniyyətinə inteqrasiyası müasir dünyada baş verən dəyişikliklərin əsas mənbəyinə çevrilmişdir. Belə prosesdə milli-mədəni dəyərləri, xüsusən də ayrı-ayrı xalqların tolerantlıq xüsusiyyətlərini müasir dünyaya çatdırmaq çox vacib məsələdir və böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada Azərbaycan xalqının adı xüsusi qeyd olunmalıdır. Uzun illər Azərbaycanın totalitar Sovet rejimində yaşaması, imperiyanın tərkib hissəsi olması, milli şüurla qarşı-qarşıya qalması kimi faktorlar milli özünəməxsusluq axtarıqlarını bir zərurətə çevirirdi. “Formaca milli, məzmunca sosialist” mədəniyyət prinsipinə söykənən adət-ənənələrin əvəzinə “Formaca da, məzmunca da milli” mədəniyyətin bərqərar olmasına ehtiyac duyulurdu. Ona görə də Azərbaycan milli dəyərlərinin dünya mədəniyyətinin ayrılmaz bir tərkib hissəsi olduğunun sübutu istiqamətində çox yönlü fəaliyyətlərə başladı. Artıq bu gün inamla deyə bilərik ki, Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərləri dünyada bəşər mədəniyyətinin ən qədim və zəngin nümunələri kimi təqdim edilir. Ümumiyyətlə, filosoflar və digər tədqiqatçılar müasir mədəniyyətlərin əlaqələrini qiymətləndirərkən bəzən çoxözlü, çoxrəngli dünya anlayışından istifadə edirlər. Yeni mərhələdə inkişaf xüsusiyyətlərini ümumiləşdirən bu qiymət ictimai inkişafın sürətlənməsi, cəmiyyətin maddi və mənəvi əsaslarında dərin keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsi, sosial quruluşların və siyasi sistemlərin humanistləşdirilməsi, millət və xalqların tale ümumiliyinin və ümumiyyətlə müasir dünyamızın biri-birindən asılılığının dərk edilməsi və s. bu kimi keyfiyyət dəyişiklik-

ləri ilə səciyyələnir. Lakin hədsiz inkişaf və tərəqqi ilə yanaşı dəhşətli səfalət, orta əsr geriliyi də müasir dövrün təzadlarındandır. Bəzən inkişaf etmiş Qərb və hələ də problemlər içərisində çırpınan Şərq anlayışları götürülür və tərəqqi edən müasir sivilizasiyada qarşı-qarşıya qoyulan xətlər kimi təqdim edilir. Əlbəttə, müasir dünyada spesifik milli mənafe və geosiyasi maraqlar, fərqli inkişaf səviyyələri hələ də qalır. Bu, həm dövlətlərarası, həm də millətlərarası münasibətlərdə özünü açıq şəkildə büruzə verir. Bununla yanaşı, etiraf etmək lazımdır ki, müxtəlif mədəniyyətlər və onların nümayəndələri arasında qarşılıqlı anlaşma, ünsiyyət vərdişlərinin inkişafı texniki tərəqqidən və xalqlararası təmasların formalarının inkişafından geridə qalır. Məhz bu amil mədəniyyətlərin yaxınlaşmasının və qarşılıqlı əlaqəsinin aktuallığını bir daha təsdiq edir.

Ümumiyyətlə, mədəniyyətlərarası əlaqələrin inkişaf fəlsəfəsi insan amili ilə məntiqi bağlılığa malikdir. Ətraf aləmdə baş verən istənilən hadisə insan tərəfindən qəbul edilmək üçün onun şüurunun süzgəcindən keçir. İnsan şüurunda baş verən dəyişikliklər ilk növbədə onun həyatının məqsədi və dəyərləri ilə əlaqəlidir. Digər tərəfdən, inkişaf müxtəlif mərhələlərdə olan və ən əhəmiyyətli, bəzən unikal tarixi tələyə malik olan ölkələrin və xalqların sosial-iqtisadi və mədəni səviyyəsinə həddən artıq sərt tələblər qoyur. Beləliklə, inkişafda qloballaşma iqtisadi, texnoloji, ideya-siyasi və sivilizasiya asılılığının yeni formalarının yaranmasının əsas səbəblərindən birinə çevrilir, bir sıra hallarda isə qloballaşma nəticəsində milli ənənələr pozulur, mədəniyyətlər arasında mövcud münaqişələr kəskinləşir və yeni münaqişələr yaranır.

Mədəni qloballaşmanın müsbət tərəfləri ilə yanaşı, ən mənfi nəticəsi bütün kiçik mədəniyyətlərin kökünə, adətlərinə, təməl strukturlarına güclü zərbə vurulması və onların gələcək inkişaflarına mane olmaqdır. Bu mənada milli mədəniyyətlərin mədəni müxtəlifliyinin qorunub saxlanması bəşəriyyətin mütərəqqi inkişafının (belə baxış davamlı inkişaf konsepsiyasının əsas prinsipləridir) əsas şərti olmalıdır. Bu vəzifənin həyata keçirilməsi üçün insanlar öz səyini əsirgəməməlidir.

Ancaq demək lazımdır ki, insanın, cəmiyyətin və bəşəriyyətin gələcəyə əsl yol və ümidləri yalnız müxtəlif mədəniyyətlərin əlaqəsindən, ünsiyyətdən, münasibətlərdən, yüksək etimaddan, təhsil və savaddan, insanpərvərlikdən keçir. Həmçinin mədəniyyət böyük imkanlara malik olaraq insanın ayrı-ayrı tərəflərini və xarakter xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır, bəşəriyyətin gələcəyinə yol açır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Davamlı inkişafın sosial və fəlsəfi problemləri (kollektiv monoqrafiya) (I kitab) "Elm və təhsil". Bakı, 2020.
2. Əkbərov U. Davamlı insan inkişafı. Bakı, 2006.
3. Rüstəmov Y. Sivilizasiyaların qarşılıqlı münasibəti. Bakı, "Səda", 2007.

4. Xəlilov S. Sivilizasiyalar arası dialoq. Bakı, “Adiloğlu, 2009.
5. Heydərov N. Mədəniyyət və məənəviyyat münəqişələrinin həlli. Bakı, 2015

Адил Фазиль оглу Садыхов

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И СВЯЗИ КУЛЬТУР

Резюме: В условиях устойчивого развития связи разных культур не могут быть объяснены в стороне от человека и его прав. Коренные изменения, происходящие в мире, ставят перед национальными культурами ряд важных задач. Связь разных культур и общение создают потребность для устранения психологических факторов и противоречий, а также более глубокого изучения этих проблем.

Ключевые слова: культура, связь, толерантность, мультикультурализм, человек, общество, развитие.

Adil Fazil oghlu Sadikhov

SUSTAINABILITY AND CULTURAL CONNECTIONS

Summary: In the context of sustainable development, the connections of different cultures cannot be explained apart from the human and his/her rights. The fundamental changes taking place in the world set a number of important tasks for national cultures. The connection of different cultures and communication create a need to eliminate psychological factors and contradictions, as well as a deeper study of these problems.

Key words: culture, communication, tolerance, multiculturalism, human, society, development.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 31.01.2023

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Yeganə Eyvazova